

Ewa Anna Piasta

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Instytut Filologii Obcych
Zakład Filologii Germańskiej
ul. Kościuszki 13, 25–310 Kielce, Polska
Tel. +041 349 68 00
E-mail: ewa_piasta@yahoo.de

Zainteresowania naukowe: kultura niemieckiego obszaru językowego, korespondencja sztuk, związki literatury z muzyką i duchowością

ASPEKTY METAFIZYCZNE W POEZJI ROSE AUSLÄNDER

Przedmiotem analizy jest sześć wierszy Rose Ausländer, poetki żydowskiego pochodzenia, żyjącej w latach 1901–1988, urodzonej w Czerniowcach, na terenie ówczesnych Austro-Węgier, a zmarłej w Düsseldorfie (Niemcy). Ausländer tworzyła w języku niemieckim i angielskim.

Celem niniejszego szkicu jest prześledzenie aspektów metafizycznych zawartych w wierszach Rose Ausländer i udowodnienie tezy, iż przejawiają się one na płaszczyźnie semantycznej, leksykalnej oraz aksjologicznej.

Interesuje mnie ewokowane przez wiersze doświadczenie duchowe, wyrosłe na gruncie egzystencji skierowanej ku transcendencji, ku Absolutowi i przeżywanej jako tajemnica. Celem jest również ustalenie, czy owe doświadczenia metafizyczne uzyskują specyfikację religijną. Metoda ergocentryczna zaproponowana przez Z. Zarębiankę w badaniach sakralności literatury zakłada, że ów fenomen jest obecny w samym tekście i może być badany bez odniesień do okoliczności zewnętrznych i szukania w nich uzasadnienia dla jego genezy. Pozwala to na lepsze skoncentrowanie się na samym fenomenie sacrum obecnym w tekście literackim.

Analiza wierszy pozwala stwierdzić, że częste są w nich odniesienia do Boga-Stwórcy oraz podkreślany jest współudział człowieka w dziele stworzenia. „Ja” mówiące tekstu poetyckiego przyjmuje wobec Absolutu postawę zależności, respektu i podziwu. Istotnym dla wymiaru duchowego tej poezji jest widzenie rzeczy materialnych i spraw tego świata w kontekście eschatologicznym. W poezji ujawnia się system przekonań budowanych na Biblii, np. gdy jest mowa o miłości bliźniego. Odczytanie właściwych znaczeń ewokowanych przez teksty liryczne jest możliwe poprzez uwzględnienie Biblii jako pierwowzoru dla sytuacji lirycznych przedstawionych w wierszach. Wyraźnie zaznaczony jest w nich prymat sensów duchowych, poszukiwanie tożsamości, wieczności, pełni, stwórczej mocy Boga. Słownictwo religijne analizowanych liryków jest dość ubogie. To raczej nawiązania w sferze aksjologii i poprzez aluzję do fragmentów biblijnych, np. wersów psalmu, budują ich aspekt metafizyczny, który znajduje konkretyzację w przeświadczeniach właściwych dla tradycji judeochrześcijańskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: poezja, metafizyka, transcendencja, Rose Ausländer.

I

Rose Ausländer urodziła się w 1901 roku w Czerniowcach, na terenie ówczesnych Austro-Węgier, zmarła w Düsseldorfie w 1988 roku. Tworzyła w języku niemieckim i angielskim. Pochodziła z mieszczańsko-żydowskiego domu, gdzie wpajano jej zasady wschodnio-żydowskiego chasydyzmu oraz idee oświeceniowe. Żydowski pluralizm kulturowy i liberalna austriacko-niemiecka tradycja kulturowa istniały tu obok siebie i przenikały się wzajemnie. Pochodzenie poetki z rejonu Bukowiny stawia ją w centrum wschodnioeuropejskiej tradycji kulturowej (por. Kristensson 2000, s. 13). Rose Ausländer zaczęła pisać wiersze w wieku siedemnastu lat. Pierwsze liryki powstały po powrocie z Wiednia w 1918 roku, gdzie jej rodzina schroniła się podczas pierwszej wojny światowej. W latach dwudziestych Ausländer wyjechała do USA, wróciła w 1939 roku, aby opiekować się chorą matką. W tymże roku ukazał się jej pierwszy tomik poetycki *Tęcza* (por. Kristensson 2000, s. 20). Jej wczesne wiersze są zakorzenione w niemieckim mistycyzmie romantycznym (por. Colin 1990, s. 233). Od 1941 roku przez trzy lata ukrywała się wraz z matką w getcie czerniowieckim, aby uniknąć deportacji przez niemieckiego okupanta (por. Kristensson 2000, s. 17). Ostatnie dwie dekady życia spędziła Ausländer w Düsseldorfie w domu im. Nelly-Sachs, należącym do gminy żydowskiej. Tam powstały jej ostatnie wiersze (por. Kristensson 2000, s. 18).

Twórczość poetycką Rose Ausländer można podzielić na następujące fazy: 1) wiersze neoromantyczne i ekspresjonistyczne do 1939 roku; 2) wiersze o tematyce egzystencjalnej w latach 1941–1944; 3) przerwa w twórczości i eksperymenty

poetyckie w latach 1948–1956; 4) współczesne wiersze o tematyce postshoah od 1956 do 1987 roku (por. Kristensson 2000, s. 21). Jej wiersze, podejmujące problemy egzystencjalne, nawiązują do chasydyzmu. Wyraz *chassidim* oznacza po hebrajsku ‘pobożny’ i dał on nazwę religijnemu, demokratycznemu, a jednocześnie mistycznemu ruchowi zmierzającemu do odnowy życia we wszystkich tych wymiarach. Porównuje się go do pietyzmu, który miał na celu uwewnętrznienie treści wiary. Chasydyzm traktuje człowieka jako partnera Boga w stwarzaniu świata, odpowiedzialnego za trwanie i rozprzestrzenianie się dobra w świecie. Ruch chasydzki występuje przeciw skostniałym rytuałom tradycji ortodoksyjno-rabinowskiej i głosi konieczność odnowy wszystkich wymiarów życia, od wyżyn ekstazy aż do codziennych zewnętrznych spraw (por. Helfrich 1995, s. 34–36). Nikt nie zaprzeczy, że Rose Ausländer była osobą religijną, ale też nikt nie potwierdzi, że była praktykującą żydówką. Jej religijność można scharakteryzować jako osobistą i prywatną relację z Bogiem (por. Merk 2011, s. 67). Badacze twórczości R. Ausländer zauważają w jej wierszach uosobione wyobrażenia *metafizycznego*, jak i politeistyczne, antropomorficzne oraz nieosobowe obrazy Boga (por. Merk 2011, s. 63).

II

Immanentną cechą literatury i jej niezbywalnym prawem jest stawianie pytań egzystencjalnych, zasadniczych, wpływających z duchowej natury człowieka, który szuka uzasadnienia dla swojego bytowania w świecie. Stąd wszelkie badania skierowane na odczytywanie tego, co w niej duchowe, czy – posługując się językiem filozofów –

metafizyczne, należałoby poprzedzić szerszą refleksją nad tym terminem. Wszelka twórczość artystyczna, a tym bardziej literatura, bo o niej tutaj mowa, jest owocem duchowej aktywności człowieka. Nawet w przypadku, gdy literatura obiera za swój przedmiot opisu tylko materialny wymiar rzeczywistości i zdaje się być pozbawiona odniesień do transcendencji, fakt ten stanowi odzwierciedlenie duchowej kondycji zarówno danego twórcy, jak i epoki, w której żyje. Nawet negacja tego, co metafizyczne, jest w jakimś sensie zajęciem stanowiska wobec owego fenomenu, czasami świadomym odcięciem się od niego, a innym razem zakamuflowanym poszukiwaniem śladów Innego pośród przygodnej rzeczywistości. Dla niniejszych rozważań istotna jest definicja duchowości sformułowana przez Zofię Zarębiankę, polską badaczkę literatury, pod kątem jej odniesień do sacrum. Stwierdza ona, że duchowość to: po pierwsze „wyraz i przejaw wszelkiej wewnętrznej aktywności ludzkiej, po drugie odpowiedź, reakcja ludzkiego ducha na ważne dlań impulsy pochodzące z zewnątrz i interioryzowane, po trzecie wreszcie, odniesienie obydwu powyżej wskazanych aspektów do sfery uznanej przez podmiot za «absolutny punkt sensotwórczy», co niekoniecznie musi od razu oznaczać płaszczyznę nadprzyrodzonego i religijnego, zawsze wskazywać będzie na dziedzinę aksjologii oraz tak czy inaczej rozumianej transcendencji, nie zawsze i nie dla wszystkich o charakterze religijnym” (Zarębianka 2008, s. 91–92). Odwieczne dylematy egzystencjalne wyrażane poprzez literaturę przybierają nieraz formę konkretyzacji wyznaniowej, co pozwala wtedy na badanie stopnia sakralnego i/lub religijnego nacechowania utworu,

objawiającego się na płaszczyźnie semantycznej, leksykalnej oraz aksjologicznej. Współczesna niemiecka badaczka literatury Magda Motté wprowadza rozróżnienie na płaszczyznę etyczno-egzystencjalną oraz transcendentno-religijną. Do pierwszej należą teksty, które podejmują kwestie ogólnoludzkie, jak pytanie o tożsamość, sprawiedliwość, pokój itd. Nie wykraczają one jednak poza to, co widzialne i nie zwracają się ku *innemu światu*. Do drugiej kategorii należą teksty mówiące o człowieku, który w swoich doświadczeniach miłości, strachu, samotności, cierpienia i śmierci dochodzi do przekonania, że sam nie jest w stanie zaspokoić swojej potrzeby zbawienia i nie osiągnie go swoimi ograniczonymi środkami, a zarazem nie czyni siebie samego środkiem i celem wszechświata, lecz kieruje wszystkie swoje doświadczenia ku instancji wyższej, ku Absolutowi, który jako jedyny jest w stanie nadać wszystkiemu sens. Teksty, które zawierają tego typu wizję rzeczywistości, można nazwać religijnymi (por. Motté 1997, s. 33).

Celem niniejszego szkicu jest prześledzenie aspektów metafizycznych zawartych w wierszach Rose Ausländer i udowodnienie tezy, iż przejawiają się one na wszystkich trzech wyżej wymienionych płaszczyznach. Interesować mnie będzie najpierw ewokowane przez wiersze doświadczenie duchowe, wyrosłe na gruncie egzystencji skierowanej ku transcendencji, ku Absolutowi i przeżywanej jako tajemnica. Celem moim jest również ustalenie, czy owe doświadczenia metafizyczne uzyskują specyfikację religijną. Metoda ergocentryczna zaproponowana przez Zarębiankę w badaniach sakralności literatury zakłada, że ów fenomen jest obecny w samym tek-

ście i może być badany bez odniesień do okoliczności zewnętrznych i szukania w nich uzasadnienia dla jego genezy (por. Zarębianka 2008, s. 7). Pozwala to na lepsze skoncentrowanie się na samym fenomenie sacrum, obecnym w tekście literackim. W nurt tych rozważań wpisują się również badania dotyczące aspektów metafizycznych, transcendentnych i religijnych, podejmowanych w ciągu ostatnich dziesięcioleci głównie przez literaturoznawców polskich, do których zaliczyć należy w pierwszym rzędzie badaczy lubelskich: Stefana Sawickiego, który wydał m.in. następujące dzieła: *Poetyka. Interpretacja. Sacrum*, Warszawa 1981; *Wartość – sacrum – Norwid 2. Studia i szkice aksjologiczno-literackie*, Lublin 2007; Marię Jasińską-Wojtkowską, autorkę książki: *Horyzonty literackiego sacrum*, Lublin 2003; Mariana Maciejewskiego, twórcę kerygmatycznej metody w badaniach literackich: „*Ażeby ciało powróciło w słowo*”. *Próba kerygmatycznej interpretacji literatury*, Lublin 1991 oraz badaczkę krakowską, Zofię Zarębiankę, autorkę m.in. następujących pozycji: *Poezja wymiaru sanctum. Kamińska – Jankowski – Twardowski*, Lublin 1992, *Czytanie Sacrum*, Kraków – Rzym 2008, *Tropy sacrum w literaturze XX wieku*, Bydgoszcz 2001. Najnowsze dzieło badaczy krakowskich pod redakcją Marii Kłańskiej, Jadwigi Kity-Huber, Pawła Zarychty nosi tytuł: „*Cóż za Księga!*” *Biblia w literaturze niemieckojęzycznej od Oświecenia po współczesność* i ukazało się w Krakowie w 2010 roku. Wśród niemieckich literaturoznawców wymienić należy Magdę Motté, która wydała m.in. pozycję *Auf der Suche nach dem verlorenen Gott*, Mainz 2008 oraz Heinricha Schmidingera, pod którego

redakcją ukazało się dwutomowe dzieło poświęcone badaniom recepcji Biblii w literaturze: *Die Bibel in der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts*, Mainz 2000. Wśród badaczy niemieckich to przeważnie teolodzy poświęcają swoją uwagę zagadnieniom szeroko rozumianych związków religii i/lub teologii z literaturą. Zaliczają się do nich, żeby wymienić tylko tych najważniejszych, następujący autorzy: Georg Langenhorst: *Theologie und Literatur. Ein Handbuch*, Darmstadt 2005; „*Ich gönne mir das Wort Gott*“. *Annäherungen an Gott in der Gegenwartsliteratur*, Freiburg im Breisgau 2009; Karl Josef Kuschel: *Im Spiegel der Dichter. Mensch. Gott und Jesus in der Literatur des 20. Jahrhunderts*, Düsseldorf 1997, *Gott liebt es, sich zu verstecken. Literarische Skizzen von Lessing bis Muschg*, Stuttgart 2007; Erich Garhammer: *Zweifel im Dienst der Hoffnung. Poesie und Theologie*, Würzburg 2011.

Wróćmy jednak jeszcze do dalszych uwag precyzujących termin *metafizyka*. Funkcjonuje on nie tylko jako termin filozoficzny, ale obejmuje swoim znaczeniem w szerszym i bardziej potocznym rozumieniu wszystko to, co przynależy do sfery irracjonalnej rzeczywistości, co jest związane z płaszczyzną wartości, wchodzących często w zakres *sakralnego*. Zdarzeniom i przedmiotom *z tego świata* nadaje się często znaczenie głębsze, odsyłające do transcendencji; to, co *fizyczne* wskazuje na *metafizyczne*, konstituuje stosunek bohatera lirycznego do rzeczywistości irracjonalnej, do Absolutu, który może pozostać nieokreślonym *Ignotum* lub też Bogiem rozumianym w naszej kulturze jako Bóg religii chrześcijańskiej.

III

Część praktyczną mojego wywodu stanowi analiza sześciu wierszy Rose Ausländer pod kątem zawartych w nich aspektów metafizycznych. Prześledzę ukonstytuowane w poniższych lirykach sygnały *duchowego*, starając się odczytać ich głębsze znaczenie semantyczne, jak i ewentualne konkretyzacje wyznaniowe oraz odwołania do tradycji biblijnej.

Mit Fragen

Ich komme
mit Dornenfragen
blutarmer Sonne
Disteln und Wind

mit der Ameisenkönigin
und ihrem empörter Heer
mit Fragen woher wohin

mit dem Hügel unterm Stein
mit zuckender Kerze
Talglippen
Fragen aus Qualm

mit der erwürgten Liebe
mit dem Scherben
von deinen Augen geraubt
darüber der Geierschrei

ich komme
zu wem
mit Fragen
warum wozu

(Kurz 2003, s. 66)

Wiersz otwiera na transcendencję, jest zwrotem ku komuś, od kogo bohater liryczny spodziewa się uzyskać odpowiedź na dręczące go pytania („Dornenfragen”), dotyczące kwestii egzystencjalnych, tego, skąd pochodzi i ku czemu zmierza („mit Fragen woher wohin”). Dopiero czwarta zwrotka zawiera bezpośredni zwrot ku nieokreślonemu Ty; status adresata jest więc

nie do końca jasny. W ostatniej strofie „ja” liryczne zastanawia się, do kogo ma się udać ze swoimi pytaniami dotyczącymi sensu. Zarysowana w wierszu sytuacja liryczna jest przesycona niepewnością, brakiem orientacji egzystencjalnej i sensu, nawet w pewnym sensie beznadziejnością, osamotnieniem we wszechświecie. Brak poczucia tożsamości podmiotu mówiącego otwiera go jednak na poszukiwania i zakłada tym samym możliwość uzyskania odpowiedzi na nurtujące go pytania. Sięgnięcie do wyrażenia „Dornen” (‘ciernie’) ma na celu wzmocnienie poetyckiego wyrazu wypowiedzi oraz wzbudzenie skojarzeń z koroną cierniowa Jezusa. Ten zabieg poetycki podkreśla cierpienie związane z pytaniami, które „ja” liryczne nosi w sobie i które wyraża, posługując się słowem o konotacji biblijnej. Przywołanie ujemnie waloryzowanych elementów natury „blutarmer Sonne” (‘anemiczne słońce’), „Disteln” (‘oset’) oraz zjawisk przyrody „Wind” (‘wiatr’) potęguje opis doznań lirycznego bohatera, zaznacza jego zanurzenie w świecie doczesnym i pewne związanie z materią. Również kolejne obiekty przyrody nieożywionej: „Hügel” (‘wzgórze, pagórek’), „Stein” (‘kamień’), jak i ożywionej „Ameisenkönigin” (‘królowa mrówek’), „Geierschrei” (‘krzyk sępów’) są włączone w wewnętrzne przeżycia podmiotu lirycznego. Złowrogi krzyk sępów z całą pewnością nie zwiastuje niczego dobrego, ale jest symbolem zła, które otacza bohatera wiersza. Na szczególne podkreślenie zasługuje zwrot („Ich komme [...] mit zuckender Kerze”), gdyż drgający płomień świecy ewokuje znaczenie symboliczne i wydaje się być tutaj synonimem przemijania, niestałości i ulotności życia, jakiejś niepewności, a zarazem tłącej się

jeszcze nadziei na światło poznania. Tym nikłym płomykiem, który w każdej chwili może zgasnąć, błędzący próbuje rozświetlić mroki życia. Interpretacja ta wydaje się słuszna, gdyż w tej samej strofie pojawia się zwrot „Fragen aus Qualm” (‘pytania z gęstego dymu’), który wskazuje na wielką ciemność, w jakiej znajduje się bohater liryczny. Ciemność ta nie jest jedynie zewnętrzna i nie oznacza braku fizycznego światła, ale jest natury wewnętrznej i obrazuje mroki duchowe. Gęsty dym uniemożliwia poznanie Prawdy, której bohater szuka z wielkim niepokojem. Zostaje wprowadzony tutaj dychotomiczny podział na świat zewnętrzny, którego przedmiotami „ja” liryczne posługuje się dla zobrazowania własnej sytuacji, oraz świat wewnętrzny, duchowy, skierowany ku transcendencji, która jest za zasłoną i ku której trzeba się przedzierać. Kolejnym zwrotem mającym głęboką wymowę semantyczną jest „mit der erwürgten Liebe” (‘z uduszoną miłością’). Zostaje wprowadzona tutaj wyraźna kwalifikacja aksjologiczna, chociaż ta miłość nie jest idealna, żywa i bez skazy. Wyrażenie to może być rozumiane na dwa sposoby: jako przyznanie się przez bohatera lirycznego, że jego miłość nie jest doskonała, ale została z jego winy „erwürgt” (‘uduszona’). Może też być skargą i wyznaniem, że ktoś z zewnątrz odrzucił jego miłość i nie pozwolił na jej rozwój. Również tę sprawę włącza „ja” liryczne w swój pełen niepokoję monolog. Zwrot „ich komme [...] mit dem Scherben / von deinen Augen geraubt” (‘przychodzę z odłamkiem ukradzionym z twoich oczu’) jest jedynym zwrotem do adresata, ku któremu kierowane są wszystkie pytania, co skłania do przypuszczeń, że nie jest nim drugi człowiek, lecz Bóg, gdyż tylko On jest

w stanie udźwignąć egzystencjalne pytania człowieka. Bohater wiersza czuje z nim pewną więź, ma coś, jakiś odłamek, który go z nim łączy. Fakt ten nie niweluje jednak niepewności co do Jego istnienia. Jak wykazała analiza, dopiero dotarcie do głębokich sensów utworu pozwala na stwierdzenie jego odniesienia do sfery metafizycznej.

Respekt

Ich habe keinen Respekt
vor dem Wort Gott

Habe großen Respekt
vor dem Wort
das mich erschuf
damit ich Gott helfe
die Welt zu erschaffen

(Kurz 2003, s. 68)

W powyższym liryku już na poziomie słownictwa „Gott” (‘Bóg’), „erschaffen” (‘stworzyć’) ujawnia się jego metafizyczny aspekt zakładający istnienie Absolutu, chociaż pierwsza zwrotka zawiera protest przeciw Bogu. Bohater liryczny wyznaje, że samo słowo *Bóg* nic dla niego nie znaczy. Dopiero Jego dzieła, a szczególnie dzieło stworzenia człowieka, o czym jest mowa w drugiej zwrotce, są w stanie wzbudzić u niego respekt. „Ja” liryczne zakłada więc istnienie Boga, wnioskuje o nim na podstawie świata zewnętrznego. Stworzona i widzialna rzeczywistość jest więc świadectwem o niewidzialnym Bogu. W tym kontekście natychmiast nasuwają się słowa z Biblii, które są w jakimś stopniu semantycznym odpowiednikiem konstatacji zawartej w drugiej zwrotce: „Z wielkości i piękna stworzeń poznaje się przez podobieństwo ich Stwórcę” (Mdr 13,5). Bóg więc daje ludziom poprzez rzeczy stworzone trwałe świadectwo o sobie (por. Rz 1,19–20).

Bohater wiersza widzi rację i sens swojego istnienia w udzielaniu Bogu pomocy w stwarzaniu świata. Takie przeświadczenie nie jest jednak negacją wszechmocy i samowystarczalności Boga, ale świadomością, iż człowiek jest powołany do współdziałania w kształtowaniu ziemi i wypełnianiu zlecenia bożego: „Czyńcie sobie ziemię poddaną” (Rdz 1,28). Budowana w wierszu sytuacja liryczna odwzorowuje więc biblijny pierwowzór. Wizja człowieka zawarta w utworze stanowi jego dowartościowanie i wywyższenie, jest on według niej jednocześnie stwórcą i stworzeniem. Bóg zaś zyskuje szacunek i respekt za względu na swoje dzieła, a nie ze względu na siebie samego. Zakres poszukiwań metafizycznego wymiaru koncentruje się w analizowanym wierszu na Bogu i Jego stworzeniu, które współtworzy z Nim świat i ma udział w Jego dziele.

Preisen

Preisen
die Erde
und ihre unaufhörlichen Wunder

Sonne Mond Gestirne
und was dahinter
dichtet

Die Menschenbrüder
aufnehmen
im Herzgefäß
unsre winzige Ewigkeit

(Kurz 2003, s. 68)

Wiersz zawiera dwie perspektywy, jedną odnoszącą się do rzeczywistości widzialnych, świata materialnego, do którego wychwalania jest zachętą: „Erde” (‘ziemia’), „Sonne” (‘słońce’), „Mond” (‘księżyc’), „Gestirne” (‘ciała niebieskie’), „Menschenbrüder” (‘bracia w człowie-

czeństwie, bliźni’). Podmiot liryczny wielbi *nieustanne cuda ziemi*, o czym jest mowa w trzecim wersie pierwszej zwrotki. Chociaż słowo *cuda* zostało zaczerpnięte z leksyki religijnej, nie odwołuje się tutaj do rzeczywistości transcendentnej, ale służy wzmocnieniu wymowy poetyckiej i wyraża zdumienie nad pięknem ziemi. Sytuacja liryczna przedstawiona w wierszu odwołuje się jeszcze do drugiej rzeczywistości, która jest natury duchowej, co ujawnia się szczególnie w trzecim i czwartym wersie trzeciej zwrotki: „im Herzgefäß / unsere winzige Ewigkeit” (‘w naczyniu serca / nasza mała wieczność’). Bohater liryczny stwierdza istnienie w nas czegoś, co nie przemija, co trwa wiecznie. Ten załączek wieczności odnajduje w swoim własnym sercu, czym wyraża przeświadczenie o transcendentnej naturze człowieka. Konkluzję tę poprzedzają słowa mówiące o tym, aby być otwartym na bliźnich. Inni ludzie są postrzegani przez „ja” liryczne jako bracia, współbracia w człowieczeństwie. Wymowa aksjologiczna tej wypowiedzi jest kompatybilna z biblijnym nakazem miłości bliźniego. W toku analizy można stwierdzić, że wiersz ujawnia sensy metafizyczne bez odwołania się do Boga, choćby nawet implicite. Nawiązania w sferze aksjologii zdradzają jednak jego religijną – zgodną z przesłaniem Biblii – wymowę.

Gott
Schöpfer aller Dinge
Du bist nicht
gut
Du bist nicht
schlecht
Du bist

Du gabst mir
Kraft zu leben

nicht genug
zu leben
ewiglich
Gott

(Kurz 2003, s. 69)

Wiersz jest utrzymany w tonie modlitewnym, stanowi bezpośredni zwrot do adresata, którym jest Bóg – Stwórca wszystkich rzeczy, gdyż „On rzekł i zostały stworzone” (Ps 148, 5). Z utworu da się wyczytać przeświadczenie, że Bóg jest całkowicie transcendentny, przekraczający wszelkie ludzkie wyobrażenia, stąd zasadna, choć dość zaskakująca konstatacja bohatera lirycznego: „Du bist nicht / gut / Du bist nicht / schlecht / Du bist” (‘nie jesteś / dobry / nie jesteś / zły / Ty jesteś’). Ta ambiwalencja jest w swojej wymowie semantycznej tylko pozorna. Bohater wyznaje poprzez zastosowanie przeciwieństwa absolutną inność Boga i rozumie, że pozostaje On całkowicie nieadekwatny wobec wszelkich ludzkich wyobrażeń, dlatego powstrzymuje się od nich i przyjmuje a priori Jego istnienie, stwierdzając „Du bist” (‘Ty jesteś’), co jest zgodne z biblijnym świadectwem, które daje o sobie Bóg: „Jestem, który Jestem” (Wj 3,14). Mircea Eliade odnosząc się do tych słów pisze, że odpowiedź Boga jest bardzo tajemnicza. Nawiązuje On do swojego sposobu istnienia, nie objawiając jednocześnie swojej osoby. Można powiedzieć jedynie, że imię Boga sugeruje totalność bytu i Istniejącego (por. Eliade 2002, s. 170). Druga zwrotka jest intymnym dialogiem ze Stwórcą, odnosi się do sytuacji bohatera lirycznego, który wyznaje, iż otrzymał od Boga siły do życia, ale nie wystarczą one, aby mógł żyć wiecznie. To krótkie stwierdzenie ma bogatą wymowę semantyczną, gdyż – po pierwsze – zawiera wiarę w możliwość życia wiecznego, co jest

głównym założeniem wszystkich religii, nie wyłączając religii chrześcijańskiej. A po drugie jest stwierdzeniem przemijalności i przygodności bytu ludzkiego, który nie ma życia wiecznego sam z siebie. Ponadto „ja” liryczne uznaje swą zależność od Boga i swoje pochodzenie od Niego. Utwór jest więc zapisem doświadczenia duchowego, stanowi próbę zwerbalizowania przeżyć natury duchowej, jest nakierowany na transcendencję. W tej krótkiej zwrotce zawarta jest koncepcja życia *tu* i *tam*, przy czym *tamten świat* waloryzowany jest dodatnio, stanowi wartość, którą bohater liryczny pragnie zdobyć i wyraża żal, iż sam nie jest w stanie tego osiągnąć. Przedstawiony w wierszu obraz Boga ujawnia proveniencję biblijną, chociaż brak w nim bezpośrednich odwołań do motywów biblijnych. Cała koncepcja aksjologiczna pozostaje w zgodności z przesłaniem Biblii, a w szczególności Starego Testamentu, gdyż to w nim jest mowa o dziele stworzenia.

Erbarme dich
Herr
meiner Leere

Schenk mir
das Wort
das eine Welt
erschafft

(Kurz 2003, s. 69)

Powyższy wiersz otwiera incipit będący bezpośrednim zwrotem do Pana i można go zaliczyć do modlitwy poetyckiej. Prośba „Erbarme dich / Herr” (‘zmiłuj się / Panie’) przywołuje skojarzenie z Psalmami 51 i 57, które rozpoczynają się słowami „Zmiłuj się nade mną, Boże”. Wyznanie „ja” lirycznego jest więc zbieżne z wołaniem psalmisty. Bohater wiersza wyraża swoją niegodność,

zależność od Boga, potrzebę otrzymania od Niego zmiłowania, a więc jakiegoś daru i dobra duchowego, i wyznaje, iż jest w nim pustka, która wymaga miłosierdzia Boga. Druga zwrotka zawierająca prośbę, aby Bóg podarował człowiekowi słowo, które stwarza świat, otwiera dwie możliwości interpretacyjne. Pierwszą byłoby uznanie, iż słowo Boga jest stwórcze, że On stwarza mocą swego słowa, co przypomina zapisane na kartach Biblii zawołanie: „Niechaj się stanie” (Rdz. 1,3) oraz „Oto Ja *stwarzam* nowe niebiosa i nową ziemię” (J 4,43–54). Bohater liryczny, wyrażając w pierwszej zwrotce swoją wewnętrzną pustkę, prosi o słowo, które jest w stanie napełnić życiem, a więc stworzyć jego wewnętrzny świat. Druga interpretacja zakłada możliwość odczytania prośby bohatera lirycznego, która byłaby skierowana na świat materialny, widzialny. Bohater prosi Boga o obdarzenie go słowem, które miałoby moc stworzenia świata. Można przypuszczać, że chodzi o możliwość stworzenia nowego, lepszego świata lub odnowienie starego. Obie interpretacje nie stoją ze sobą w sprzeczności, ale wzajemnie się uzupełniają.

Mysterium

Die Seele der Dinge
lässt mich ahnen
die Eigenheiten
unendlicher Welten

Bekommen
such ich das Antlitz
eines jeden Dinges
und finde in jedem
ein Mysterium

Geheimnisse reden zu mir
eine lebendige Sprache

Ich höre das Herz des Himmels
pochen
in meinem Herzen

(Kurz 2003, s. 70)

Już sam tytuł przytoczonego wiersza niesie sensy transcendentne. Przeczucie tajemnicy najwyraźniej zaznacza aspekt wykraczający poza możliwości ludzkiego rozumu i doświadczenia. Aspekt ten znajduje potwierdzenie w dalszych słowach utworu, w których podmiot liryczny zakłada istnienie duszy we wszystkich otaczających rzeczach. Ta konstatacja pozwala mu przeznaczyć ‘właściwości nieskończonych światów’ (die Eigenheiten / unendlicher Welten), czyli istnienie zarówno *innego* świata, jak i duchowy – i tym samym wprowadzający w wieczność – wymiar *tego* świata. Bohater wyznaje dalej, że niespokojnie, z niepewnością i jakimś zakłopotaniem szuka oblicza każdej rzeczy, co każe przypuszczać, że kieruje on swój wzrok głębiej, pragnie poznać duchowe właściwości rzeczy, dostrzec ich istotę. Dąży więc do totalnego oglądu, pragnie poznać całość. To ukierunkowanie epistemologiczne natrafia jednak na granice. Bohater liryczny wyznaje zaraz, iż w każdej z rzeczy znajduje jakieś misterium, czyli tajemnicę, która jest wyznacznikiem transcendencji. Wyznanie bohatera zawarte w przedostatniej zwrotce, że tajemnice przemawiają do niego żywym językiem, oznacza, że ich istnienie uznaje za oczywiste i akceptuje tajemnice właśnie jako tajemnice, że dostrzega je wokół siebie. Ostatnia zwrotka, którą można przetłumaczyć następująco: ‘Słyszę, jak serce nieba bije w moim sercu’, stanowi wyraźne podkreślenie transcendentnego wymiaru zarówno człowieka, jak i otaczającej go rzeczywistości. Jest to również przyjęcie perspektywy religijnej w światoodczuciu bohatera, ponieważ wyraz *niebo* użyty w tym kontekście ma wydźwięk jednoznacznie konfesyjny. *Serce nieba* stanowi bez

wątpienia jakieś centrum, które może być synonimem Absolutu, a w ujęciu judeo-chrześcijańskim – Boga, którego *siedziba* jest sytuowana właśnie w niebie. Bohater liryczny czuje się wewnątrz *jedno* z Nadprzyrodzonym, słyszy w swoim sercu bicie Jego serca, co może wskazywać na mistyczną perspektywę zjednoczenia duszy z Bogiem.

IV

Analizowane wiersze koncentrują się wokół zagadnień metafizycznych. Kreowane poprzez nie obrazy Boga odwołują się do biblijnego pierwowzoru zawartego w Piśmie Świętym, a przede wszystkim w Starym Testamencie, chociaż poetka sięga również do tradycji chrześcijańskiej. Często są w nich odniesienia do Boga-Stwórcy oraz podkreślany jest współdziałanie człowieka w dziele stworzenia. Perspektywa aksjologiczna stawia w centrum miłość do Boga wyrażaną w tęsknocie za Jego słowem oraz miłość do człowieka, uznającą go za brata. Jako stworzenie nie jest on samowystarczalny, jego istnienie nie jest wieczne, odczuwa

on w sobie pustkę, którą tylko Bóg może wypełnić. „Ja” mówiące poetyckiego tekstu przyjmuje wobec Absolutu postawę zależności, respektu i podziwu. Świat stworzony jawi się bohaterowi lirycznemu jako tajemnica, która przemawia do niego w każdej rzeczy. Istotnym dla wymiaru duchowego tej poezji jest widzenie rzeczy materialnych i spraw *tego świata* w kontekście eschatologicznym. W poezji ujawnia się system przekonań budowanych na Biblii. Odczytanie właściwych znaczeń ewokowanych przez teksty liryczne jest możliwe poprzez uwzględnienie Biblii jako pierwowzoru dla sytuacji lirycznych przedstawionych w wierszach. Wyraźnie zaznaczony jest w nich prymat sensów duchowych, poszukiwanie tożsamości, wieczności, pełni, stwórczej mocy Boga. Słownictwo religijne analizowanych liryków jest dość ubogie. To raczej nawiązania w sferze aksjologii i poprzez aluzję do fragmentów biblijnych, np. wersów psalmu, budują ich aspekt metafizyczny, który znajduje konkretyzację w przeświadczeniach właściwych dla tradycji judeochrześcijańskiej.

Bibliografia

COLIN, A., 1990. „Wo die reinsten Worte reifen“ – Zur Sprachproblematik deutsch-jüdischer Holocaust-Lyriker aus der Bukowina. In: Ed. G. DIETMAR, A. SCHWOB, 1990. *Die Bukowina. Studien zu einer versunkenen Literaturlandschaft*. Tübingen: Francke.

„Cóż za Księga!” *Biblia w literaturze niemieckojęzycznej od Oświecenia po współczesność*, 2012. Red. M. KLAŃSKA, J. KITA-HUBER, P. ZARYCHTA. Kraków: Homini.

Die Bibel in der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts, 2000. Red. H. SCHMIDINGER. Mainz: Matthias Grünewald Verlag.

ELIADE, M., 2002. *Geschichte der religiösen Ideen*. Bd. 1. Freiburg, Basel, Wien: Herder.

GARHAMMER, E., 2011. *Zweifel im Dienst der Hoffnung. Poesie und Theologie*. Würzburg: Echter Verlag.

HELFRICH, C., 1995. „*Es ist ein Aschensommer in der Welt*“. *Rose Ausländer. Biographie*. Weinheim-Berlin: Quadriga Verlag.

Ich höre das Herz des Himmels. Moderne Psalmen, 2003. Red. P. K. KURZ. Düsseldorf: Patmos Verlag GmbH & Co. KG.

JASIŃSKA-WOJTKOWSKA, M., 2003. *Horizonty literackiego sacrum*. Lublin: KUL.

KRISTENSSON, J., 2000. *Identitätssuche in Rose Ausländers Spätlyrik*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

KUSCHEL, K. J., 1997. *Im Spiegel der Dich-*

ter. *Mensch. Gott und Jesus in der Literatur des 20. Jahrhunderts*. Düsseldorf: Patmos.

KUSCHEL, K. J., 2007. *Gott liebt es, sich zu verstecken. Literarische Skizzen von Lessing bis Muschg*. Stuttgart: Grünewald.

LANGENHORST, G., 2005. *Theologie und Literatur. Ein Handbuch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

LANGENHORST, G., 2009. „*Ich gönne mir das Wort Gott*“. *Annäherungen an Gott in der Gegenwartsliteratur*. Freiburg im Breisgau: Herder.

MACIEJEWSKI, M., 1991. „*Ażeby ciało powróciło w słowo*”. *Próba kerygmatycznej interpretacji literatury*. Lublin: KUL.

MERK, S., 2011. *Die postapokalyptische Genese. Lineare und zyklische (End)Zeitvorstellungen in Roes Ausländers Gedichten*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

MOTTÉ, M., 2008. *Auf der Suche nach dem verlorenen Gott*. Mainz: Matthias Grünewald Verlag.

Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu. 2002. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.

SAWICKI, S., 1981. *Poetyka. Interpretacja. Sacrum*. Warszawa: PWN.

SAWICKI, S., 2007. *Wartość – sacrum – Norwid 2. Studia i szkice aksjologiczno-literackie*. Lublin: RW KUL.

ZARĘBIANKA, Z., 1992. *Poezja wymiaru sanctum. Kamińska – Jankowski – Twardowski*. Lublin: KUL.

ZARĘBIANKA, Z., 2001. *Tropy sacrum w literaturze XX wieku*. Bydgoszcz: Homini.

ZARĘBIANKA, Z., 2008. *Czytanie sacrum*. Kraków–Rzym: Instytut Wydawniczy „Maximum”.

Ewa Anna Piasta

Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Research interests: German-speaking culture, communication arts, trade literature, music and spirituality

Ewa Anna Piasta

Jano Kochanowskio universitetas Kielcuose, Lenkija
Moksliniai interesai: vokiečių kalbės kultūra, korespondencija des arts, literatūros sąsajos su muzika ir dvasine kultūra

METAPHYSICAL ASPECTS OF ROSE AUSLÄNDER'S POETRY

Summary

This article analyzes six poems by Rose Ausländer, a poet of Jewish origin, who lived in the years 1901–1988. She was born at Chernivtsi (then in the Austro-Hungarian Empire), and died in Düsseldorf (Germany). Ausländer wrote in German and in English.

The aim of this paper is to discuss the metaphysical aspects of Ausländer's poems and to demonstrate that these aspects are manifested on the semantic, lexical and axiological levels. My interest is in the spiritual experience evoked by her poetry, resulting from a transcendence- and Absolute-oriented existence, experienced in terms of mystery. Another objective is to determine whether the said metaphysical experience receives religious specification. The ergocentric method, as proposed by Zofia Zarębianka in her research into the sacred in literature, is based on the assumption that this phenomenon is inherent in the text itself and can thus be investigated without referring to

METAFIZINIAI ROSE'OS AUSLÄNDER POEZIJOS ASPEKTAI

Santrauka

Analizės objektas – šeši Rose'os Ausländer eilėraščiai. Tai žydų kilmės poetė, gyvenusi 1901–1988 metais, gimusi Chernivtsi (dar Austrijos–Vengrijos imperijoje), mirusi Diuseldorfe (Vokietija). Ausländer rašė vokiečių ir anglų kalbomis.

Šio darbo tikslas yra aptarti metafizinį Rose'os Ausländer eilėraščių aspektus ir įrodyti, kad jie išreikšti semantiškai, leksiškai ir aksiologiškai. Tyrėjai rūpi dvasinė patirtis, kurią sukelia poetės tekstai, gimstantys iš transcendentinės egzistencijos, nukreiptos į amžiną egzistavimą. Kitas tyrimo tikslas yra nustatyti, ar metafizinė patirtis gauna religinių bruožų. Zofija Zarębianka šventumą literatūroje tiria ergocentrinio metodu, grindžiamu prielaida, kad šis reiškiny yra labai glaudžiai susijęs su tekstu, todėl gali būti tiriamas be išorinių aplinkybių ar kilmės paieškų. Tai padeda labiau susikoncentruoti į patį šventumo reiškinių literatūriniam tekste.

external circumstances or searching therein for its origins. This allows for a greater concentration on the very phenomenon of the sacred as present in a literary text.

The analysis of the poems shows that references to God the Creator tend to be frequent, and that human participation in the act of creation is repeatedly stressed. The speaker assumes a posture of dependence on, respect for and admiration of the Absolute. Significant to the spiritual dimension of this poetry is seeing material reality and the affairs “of this world” in eschatological terms. Ausländer’s poetry reveals a system of Bible-based beliefs, such as those concerning the love for one’s neighbour. An adequate reading of the meanings evoked in Ausländer’s lyrical texts becomes possible when the Bible is seen as the prototype of the lyrical situations presented in her poems. The primacy of spiritual meanings, as well as the search for identity, eternity, fullness and the creative powers of God, become clear indeed. The religious vocabulary of the poems under discussion is rather poor. Instead, it is axiological references and allusions to Biblical fragments, such as psalm verses, that construct the poems’ metaphysical aspects. These are then made more specific with the use of notions typical of the Judeo-Christian tradition.

KEY WORDS: poetry, metaphysics, transcendence, Rose Ausländer.

Eilėraščių analizė parodė, kad dažnos nuorodos į Dievą kūrėją, nuolat pabrėžiamas žmogaus dalyvavimas kūrybos akte. Kalbėtojo pozicija demonstruoja pagarbą ir susižavėjimą Absoliutui. Svarbus dvasinis poezijos aspektas tas, kad į tikrovę ir „šio pasaulio“ reikalus žvelgiama eschatologiškai.

Ausländer poezija atskleidžia Biblija grįstą įsitikinimų sistemą, pavyzdžiui, apie meilę artimui. Įmanomas adekvatus Ausländer lyrinių tekstų reikšmių skaitymas, kai Biblija laikoma lyrinių situacijų, pateiktų eilėraščiuose, prototipu. Aiškiai išreiškiamas dvasinių prasmų pirmumas, amžinybės, pilnatvės ir Dievo kūrybinių galių ieškojimas.

Religinis eilėraščių žodynas gana skurdus. Tai aksiologinės nuorodos ir aliuzijos į Biblijos fragmentus, pavyzdžiui, psalmes. Tai specifinės aliuzijos, atspindinčios tipišką judėjimą ir krikščionių tradicijų suvokimą. Jomis grindžiami metafiziniai eilėraščių aspektai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: poezija, metafizika, transcendencija, Rose Ausländer.

Gauta 2012 04 30

Priimta publikuoti 2012 07 20